

A Jobbik törzsszavazóiról

Rudas Tamás

A TÁRKI tíz Omnibusz adatfelvételt készített a 2009-es európai parlamenti választások és a 2010-es országgyűlési választások között. A megkérdezett 10 096 személyből összesen 613 mondta, hogy az országgyűlési választásokon részt fog venni és a Jobbik Magyarországért Mozgalomra kíván szavazni. A Jobbikra ténylegesen leadott szavazatok száma ugyan meghaladta ezt az arányt, de egy másik adatfelvételre támaszkodva amellet fogok érvelni, hogy a megfigyelt Jobbik-szavazók a párt törzsközönségét képviselik és társadalmi helyzetük leírása releváns információval szolgál. Mindez igaz annak ellenére is, hogy az Omnibusz felvételek elsődleges célja nem a pártok szavazótáborának felderítése. A Jobbik törzsszavazóinak társadalomstatistikai jellemzése (demográfia, gazdasági aktivitás, vagyoni helyzet) után – a tényekkel nem ellentétes, de azokból nem is közvetlenül következő módon – megkísérlek egy hipotézist megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy miért és hogyan rekrutálódnak a Jobbik hívei. Fő állításom az, hogy a Jobbik szavazói nem jóléti, hanem ideológiai okokból radikalizálódtak, azaz radikalizmusuk nem rossz anyagi helyzetükből, hanem az értékluralizmus számukra nehezen elviselhető bizonytalanságából származik, és az adott helyzetben csak a szélsőjobb lehetett képes számukra kielégítő programot megfogalmazni.¹

1. A Jobbik szavazótáborának alakulása a TÁRKI mérései szerint

A 2009-es európai parlamenti választások a Jobbik Magyarországért Mozgalom számára a közvélemény-kutatások által nem jelzett, s a legtöbb politikai elemző által nem várt sikert hoztak: 427 773 szavazattal 14,8%-os eredményt értek el (OVI 2009). Sokan azt hittük, hogy ez az eredmény nagymértékben az alacsony részvételnek (36,3%) és a Jobbik hívei kiemelkedő aktivitásának tudható be, hiszen a Jobbikra a szavazásra jogosult 8 023 217 személynek alig több mint 5%-a szavazott (OVI 2009). Mindenesetre azt gondoltam, hogy ezzel a sikerrel a Jobbik legitim helyet szerzett a magyarországi politikai

¹ A tanulmányban felhasznált számításokat Csipke Adrienn készítette, akinek köszönetemet fejezem ki munkájáért. Köszönöm a kötet szerkesztőinek hasznos megjegyzéseit. Az elemzés és a megfogalmazott hipotézisek kizárólag a szerző véleményét tükrözik.

pártok között, és híveinek már nincs oka rejtőzködni; azaz arra számítottam, hogy az a 12% közelébe növekvő arány, amelyet 2009 májusa és 2010 márciusa között a biztos szavazók között a Jobbik szavazói mutattak Omnibusz felvételeinkben, híven tükrözi a Jobbik várható szavazati eredményét. Ezeket az arányokat az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat. A TÁRKI Omnibusz felvételeiben a biztos szavazó pártválasztók közül a Jobbik szavazóinak aránya (%)

Az adatfelvétel ideje		A Jobbik szavazóinak aránya
2009.	május	4,5
	június	8,3
	július	9,8
	szeptember	10,6
	október	10,0
	november	10,2
	december	11,6
2010.	január	10,0
	február	10,9
	március	11,7

Forrás: TÁRKI (2010a) – A tíz TÁRKI Omnibusz adatfelvétel összevont adatbázisa (N=6238).

Annál is inkább bízunk ennek az előrejelzésnek a helyességében, mivel az utolsó hónapok adatai inkább a Jobbik népszerűségének stagnálását, mint emelkedő trendjét mutatták. A választás első fordulója előtti szakértői becslésünkben (TÁRKI 2010b) is ez a 10–12% közötti arány szerepelt.

A valóságban a 2010-es országgyűlési választásokon a Jobbik listái 855 436 szavazatot szereztek, ami 16,7%-os eredmény (OVI 2010). (Előrejelzésünk minden más párt esetében pontos volt abban az értelemben, hogy a tényleges eredmények az általunk megadott 1, illetve 2%-os tartományokon belül maradtak, kivéve a Fidesz–KDNP-t, amelynek eredményét nagyjából olyan mértékben becsültük felül, amilyen mértékben alulbecsültük a Jobbik eredményét.)

A Jobbik szavazati arányára vonatkozó becslésünk pontatlanságát látva azt gondoltam, hogy adataink alapján nem lehet a Jobbik szavazóira vonatkozó érvényes elemzést készíteni. Véleményem azonban megváltozott az országgyűlési választások második fordulója után készített felmérésünk eredményeit látva. Ebben a vizsgálatban azt kérdeztük, hogy a szavazók mikor döntöttek el, hogy melyik pártra szavaznak. Azt tapasztaltuk, hogy a magukat

a Jobbik szavazóinak vallók közül 35% állította magáról, hogy a szavazás első fordulója előtt kevesebb, mint egy hónappal döntött a Jobbikra való szavazás mellett (TÁRKI 2010c). Tekintettel arra, hogy a választás előtti utolsó Omnibusz adatfelvételünk adatgyűjtése már márciusban befejeződött, és a 35% egybeesik a meg nem talált egyharmadnyi jobbikos szavazóval, azzal a feltevessel élek, hogy a Jobbiknak a felméréseinkben megtalált szavazói a Jobbik törzsközönségét képviselik, azokat tehát, akiknek szavazási szándéka már több mint 1 hónappal választás előtt eldőlt, és nemcsak a kampány hatására alakult ki.

Ezután elemzésünkben a „Jobbik szavazói” a tíz Omnibusz adatfelvételben magukat biztos szavazónak mondó, s a Jobbikot választó megkérdezetteket, a „törzsszavazókat” jelentik.

2. A Jobbik szavazóinak demográfiai jellemzői

Az Omnibusz felvételek viszonylag kevés olyan adatot tartalmaztak, amelyek alapján a Jobbik szavazói leírhatók, de már ezek alapján is határozott profil állapítható meg.

A Jobbik szavazói főleg férfiak (2. és 3. táblázat), köztük sokkal több a fiatal és sokkal kevesebb az idős, mint más pártok szavazói között (4. táblázat), közöttük több a városban lakó és kissé kevesebb a községben, illetve Budapesten lakó, mint a többi párt szavazói között (5. táblázat). A többi párt szavazóinál kevesebb körükben a legfeljebb 8 általánost, illetve az egyetemet végzettek aránya, viszont több az érettségivel, illetve szakképzettséggel rendelkezőké (7. táblázat). Ezeknek a szempontoknak az eltérése a Jobbik és a többi párt szavazói között erősen szignifikáns statisztikai értelemben. A Jobbik híveinek iskolai végzettségi szintje nem csak a többi párt szavazóitól, hanem az összes válaszoló iskolai végzettségétől is eltér. A Jobbik szavazóinak fiatal kora miatt befejezett iskolai végzettségük később még sokak esetében lehet felsőfokú.

Az Omnibusz adatfelvételek kevés értékekre, illetve attitűdökre vonatkozó kérdést tartalmaznak, a válaszolók vallásosságáról azonban rendelkezünk adattal (7. táblázat). A Jobbik szavazói ebből a szempontból is szignifikánsan eltérnek a többi párt szavazóitól: közöttük több a nem vallásos, ugyanakkor kevesebb a valamely egyház tanítása szerint vallásos válaszoló.

2. táblázat. *A Jobbik szavazóinak nemek szerinti összetétele a biztos szavazó pártválasztókon belül (%)*

Nem	A Jobbik szavazói között	Más párt szavazói között	Az összes pártválasztó között (N)
Férfiak	13,2	86,8	3 044
Nők	6,6	93,4	3 193
<i>Együtt</i>	<i>9,8</i>	<i>90,2</i>	<i>6 238</i>

3. táblázat. *A Jobbik szavazóinak nemek szerinti összetétele az összes válaszolón belül (%)*

Nem	A Jobbik szavazói között	Az összes többi megkérdezett között	Az összes válaszoló között (N)
Férfiak	8,5	91,5	4 715
Nők	3,9	96,1	5 381
<i>Együtt</i>	<i>6,0</i>	<i>94,0</i>	<i>10 096</i>

4. táblázat. *A Jobbik szavazóinak életkori megoszlása (%)*

Korosztály	A Jobbik szavazói között	Más párt szavazói között	Az összes pártválasztó között
19 év alatt	1,3	1,3	1,3
20–29 éves	21,2	14,8	15,4
30–39 éves	26,4	21,8	22,2
40–49 éves	17,3	16,9	16,9
50–59 éves	17,6	18,1	18,1
60–69 éves	12,2	14,6	14,4
69 év felett	3,9	12,5	11,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	613	5620	6233

5. táblázat. *A Jobbik szavazóinak település szerinti megoszlása (%)*

Településtípus	A Jobbik szavazói között	Más párt szavazói között	Az összes pártra szavazók között
Budapest	17,0	19,9	19,6
Megyeszékhely	15,5	15,4	15,4
Város	38,2	32,0	32,6
Község	29,4	32,7	32,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	613	5621	6234

6. táblázat. *A Jobbik szavazóinak iskolai végzettsége (%)*

Iskolai végzettség	A Jobbik szavazói között	Más párt szavazói között	Összes válaszoló
Legfeljebb 8 általános	13,9	26,7	27,0
Szakképzés érettségi nélkül	37,1	29,8	30,0
Érettségi	31,2	24,9	24,7
Érettségi utáni szakképzés	8,5	5,7	6,0
Felsőfokú	9,3	13,0	12,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	612	5620	10 095

7. táblázat. *A Jobbik szavazóinak megoszlása vallásosság szerint a biztos szavazók körében (%)*

	A Jobbik szavazói	Más párt szavazói
Nem vallásos	33,0	25,6
Nem tudja megmondani	5,1	5,5
Vallásos a maga módján	54,9	56,3
Vallásos az egyház tanítása szerint	7,0	12,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	612	5594

3. A Jobbik szavazóinak gazdasági aktivitása és anyagi életkörülményei

A Jobbik-szavazók gazdasági helyzetének vizsgálata annak eldöntését célozza, hogy a párt szavazói egzisztenciálisan leszakadt rétegekből toborzódnak-e. Ez a kérdés elsődleges fontosságú a Jobbik népszerűségéhez vezető okokra vonatkozó hipotézis megfogalmazásában.

8. táblázat. *A Jobbik szavazóinak gazdasági aktivitás szerinti megoszlása a biztos szavazók körében (%)*

Gazdasági aktivitás	A Jobbik szavazói	Más párt szavazói
Alkalmazott	50,6	40,9
Vállalkozó	7,3	5,4
Alkalmi munkás	2,1	1,5
Munkanélküli	10,9	9,6
Nyugdíjas	16,7	28,1
Gyesen, gyeden	2,1	4,8
Tanuló	8,6	7,5
Összesen	100,0	100,0
N	605	5589

A Jobbik szavazóinak gazdasági aktivitás szerinti megoszlását a 8. táblázat mutatja. Sokkal több aktív és sokkal kevesebb nyugdíjas van közöttük, mint a többi párt szavazói között. Az összes válaszoló megoszlása nagyjából olyan, mint a más pártok szavazóié, azaz nem a pártválasztók különböznek ebből a szempontból az összes válaszólótól, hanem a Jobbik szavazói a többi párt szavazóitól. A Jobbik szavazói között a tanulók aránya (8,6%) nem haladja meg a más pártok szavazóira jellemző arányt (7,5%) olyan mértékben, hogy abból az egyetemisták közötti nagyon magas jobbikos arányra lehetne következtetni. A Jobbik egyetemi beágyazottságának képét ugyanakkor maga a Jobbik is terjeszti². Ennek a szubjektíve kétségtelenül létező tapasztalatnak talán az az oka, hogy a Jobbik egyetemista szavazói hangosabbak és jobban szervezettek, mint a más pártokra szavazó egyetemisták.

² Németh Zsolt, a Jobbik baranyai és pécsi elnöke, országgyűlési képviselő: „A Jobbik mindig is a fiatalságot tartotta elsődleges bázisának, az egyetemet pedig gyökerének. 1999-ben a Jobbik, mint Jobboldali Ifjúsági Közösség alakult meg egyetemistákból. Itt Pécssett a tagságunk 45-50%-át egyetemisták teszik ki...” (Bálint–Lenthár 2010).

Tekintettel arra, hogy az Omnibusz adatfelvételekben a jövedelmet nem kérdezzük nagy részletességgel, és ezért a jövedelmi adatok nem eléggé megbízhatóak, ezeket csak összevont formában mutatom be, az anyagi helyzet leírására pedig más információkat fogunk használni. A válaszolók személyi nettó jövedelmeinek megoszlását a 9. táblázat mutatja. Eszerint a Jobbik szavazói átlagosan jobb jövedelmi helyzetűek, mint a többi párt szavazói.

9. táblázat. *A Jobbik szavazóinak megoszlása jövedelmük szerint a biztos szavazók körében (%)*

	A Jobbik szavazói	Más párt szavazói
Nem válaszol vagy nincs jövedelme	15,6	15,4
70 000 Ft alatti személyi jövedelem	28,1	30,8
70 000 Ft feletti személyi jövedelem	56,3	54,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	602	5577

A háztartási jövedelemeloszlás szintén eltér a jobbikosok és az egyéb szavazók között, ez az eltérés azonban nem szignifikáns. Az első anyagi jóléti elem, amelyet megvizsgálunk, a lakás szobaszáma és tulajdonviszonyai (10. és 11. táblázat). Eszerint a Jobbik szavazói a lakás szobaszáma és tulajdonlása szempontjából is jobb helyzetben vannak, mint a többi párt szavazói.

10. táblázat. *A Jobbik szavazóinak megoszlása a használt lakás szobaszáma szerinti bontásban a biztos szavazók körében (%)*

Szobaszám	A Jobbik szavazói	Más párt szavazói
1 vagy 2	47,4	52,3
3 vagy több	52,6	47,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	612	5616

11. táblázat. *A használt lakás tulajdon-e vagy sem? – a válaszok megoszlása a biztos szavazók körében (%)*

	A Jobbik szavazói	Más párt szavazói
Tulajdonos	90,0	88,0
Nem tulajdonos	9,8	12,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	610	5602

A rendelkezésre álló adatok közül az anyagi biztonság, illetve az erre irányuló megalapozott törekvés jeleként értékelhető a biztosításokkal való rendelkezés. A 13. táblázat azt mutatja, hogy önkéntes nyugdíjpénztári tagság, illetve élet- és casco biztosítás közül hányan rendelkezik a megkérdezett. A Jobbik szavazói a lakosság átlagánál jobban kedvelik a biztonságot és rendelkeznek pénzzel is, hogy megfizessék azt. A 13. táblázatban látható számok azt jelentik, hogy 100 jobbikos szavazó a fentiek közül 88 biztosítással, illetve nyugdíjpénztári tagsággal rendelkezik, 100 más pártra szavazó válaszolóknak viszont csak 69 biztosítása, illetve tagsági viszonya van.

13. táblázat. *A Jobbik szavazóinak megoszlása a biztosítások és nyugdíjpénztári tagság száma szerinti bontásban – a biztos szavazók körében (%)*

	A Jobbik szavazói	Más párt szavazói
Nincs	46,5	56,1
Egy	25,1	24,1
Kettő	22,5	14,5
Három	5,9	5,3
Összesen	100,0	100,0
N	613	5620

A jobb anyagi viszonyoknak és a pénzügyi kultúrának indikátorai a részvények birtoklása és betéti vagy hitelkártya használata. Ebből a szempontból a Jobbik szavazóinak helyzetét a 14. táblázat mutatja. Itt ismét a Jobbik szavazóinak a többi párt szavazóinál jobb helyzetét tapasztaljuk. A pénzügyi folyósámlával rendelkezés (15. táblázat) ugyan nem utal anyagi jólétre, de ennek esetleges hiánya mindenképpen alkalmas arra, hogy leválassa a leginkább deprivált háztartásokat. Itt ismét a Jobbik szavazóinak a többi párt szavazóinál lényegesen jobb helyzetét tapasztaljuk.

14. táblázat. *Betéti vagy hitelkártyával, illetve részvényekkel való rendelkezés – a biztos szavazók körében (%)*

	A Jobbik szavazói	Más párt szavazói
Egyikkel sem	55,8	63,1
Egyikkel	42,4	35,2
Mindkettővel	1,8	1,6
Összesen	100,0	100,0
N	613	5620

15. táblázat. *Folyósámlával való rendelkezés – a biztos szavazók körében (%)*

	A Jobbik szavazói	Más párt szavazói
Nincs	17,7	24,8
Van	82,3	75,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	611	5603

Végül még egy összetett jóléti-vagyoni indexet vizsgálunk meg. Ennek az indexnek az egyik komponense úgy keletkezett, hogy mindenkire meghatároztuk, hogy a háromféle biztosítás, a két pénzügyi instrumentum, illetve a folyósámla közül hányal rendelkezik, és ezt a számot elosztottuk hattal. A másik komponenshez megszámloltuk, hogy a megkérdezett, illetve háztartása hányal rendelkezik a következő háztartási, illetve info-kommunikációs eszközök közül: HIFI-berendezés, mikrohullámú sütő, automata mosógép, videomagnó, színes tv, mosogatógép, személygépkocsi, számítógép, vezetékes telefon, internet-hozzáférés, majd ezek számát osztottuk tízzel. Végül a két számot összeadtuk. Az index szerint kettő az értéke annak, aki mind a 16 eszközzel rendelkezik, nulla azé, aki egyel sem. A 16. táblázat ennek az indexnek a megoszlását mutatja, úgy, hogy az index értékét a 0,5, 1, 1,5 osztópontokat felhasználva négy kategóriába soroltuk. Az eredmények szerint ismét a Jobbik szavazóinak a más pártok szavazóinál lényegesen jobb pozícióját tapasztaljuk.

16. táblázat. *A jóléti-vagyoni index megoszlása – a biztos szavazók körében (%)*

Jóléti-vagyoni index	A Jobbik szavazói	Más párt szavazói
Nagyon magas	7,5	7,1
Magas	42,9	33,1
Alacsony	33,0	36,4
Nagyon alacsony	16,6	23,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
N	613	5620

A 8–16. táblázatok kivétel nélkül azt mutatják, hogy a Jobbik szavazóinak gazdasági helyzete lényegesen jobb más pártok szavazóiénál, tehát radikalizmusuk nem származhat a társadalmon belüli relatíve rossz anyagi helyzetükből.

4. Miért éppen a Jobbik?

A Jobbik választási sikerét több elemző – legalábbis részben – annak tudja be, hogy a Jobbik politikai céljai és politizálásának stílusa alkalmas arra, hogy az *establishment*, azaz a fennálló rend (vagy rendszer) elleni tiltakozó szavazatokat összegyűjtse. Természetesen – az előző két ciklus kormánypártját kivéve – valamennyi, a parlamentbe bekerült párt programjában szerepelnek „változtatásra” vonatkozó ígérek, illetve tervek, de az erős retorikai verseny ellenére, semelyik párt programja sem kíván olyan drasztikus változtatásokat, mint a Jobbiké. Például, a *The Times* az európa parlamenti választások eredményét elemző cikkében azt írja, hogy „*A szélsőjobb támogatásának nagy része proteszt szavazat: az inkompetens kormányok, a széles körben elterjedt korrupció és a régi kommunista elit folytatódó befolyása ellen*”³ (Le Bor 2009). Ez a vélemény az országgyűlési választások után is fennmaradt, például Csaba László azt nyilatkozta a *Financial Times*-nak, hogy „*A Jobbik egy proteszt-párt. Arra számítok, hogy szét fognak esni, amint valamit mondaniuk kell*”⁴ (Bryant 2010). A Jobbikra leadott szavazatok egy részének tiltakozás jellegével magam is egyetértek, főleg ami a Jobbik szavazóinak itt nem vizsgált részét, azaz azokat illeti, akik a kampány utolsó hónapja alatt döntöttek el, hogy a Jobbikra fognak szavazni. A proteszt szavazatokra vonatkozó állítás azonban nem mond semmit arra nézve, hogy az esetleges tiltakozók a fennálló rend mely elemei ellen tiltakoznak elsősorban, azaz milyen pozícióból érzik úgy, hogy radikális változásokra van szükség.

Tulajdonképpen két – némileg leegyszerűsítő – elképzelés lehetséges a Jobbikra jellemző radikalizmus gyökereire vonatkozóan. Az egyik szerint az úgynevezett „rendszerváltás vesztesei” csoportba tartozó szavazók azok, akik az elmúlt húsz évben kialakult rendszer minden elemében való vagy legalábbis radikális megváltoztatásában lehetnek érdekeltek. Itt természetesen egy, az individuum által valóban átértzett változtatási igényről, illetve érdekről, és nem pusztán retorikai elemről van szó. A fogalom pontos használata érdekében meg kell jegyezni, hogy a rendszerváltás vesztesei megfogalmazás félrevezető. Természetesen vannak olyan társadalmilag jól körülhatárolható rétegek, amelyeknek tagjai relatív, sőt abszolút pozíciójuk jelentős leértékelődését voltak kénytelenek elszenvedni az elmúlt húsz évben (iskolázatlanok, korábban, illetve jelenleg alacsony hozzáadott értékű gazdasági tevékenységekben foglalkoztatottak, idősek, munkanélküliek, cigányok, lásd pl. Ferge Zsuzsa (1996), valamint Kolosi Tamás és Tóth István György (2008) írásait),

³ A szerző fordítása.

⁴ A szerző fordítása.

de ezek a veszteségek semmiképpen sem írhatóak a rendszerváltás számlájára. A valóság sokkal inkább az, hogy ugyanazok a világgazdasági és világpolitikai változások vezettek a rendszerváltáshoz, mint amelyek ezt a leértékelődést okozták.

Elemzésünk eredményei világosan mutatják, hogy a Jobbik szavazói a pártválasztók összességénél lényegesen jobb anyagi helyzetűek, azaz nem tekinthetők a rendszerváltás veszteseinek.

A másik feltevés történelmi analógiával élve a weimarizálódás fogalmával írható le. Itt nem a Weimari Köztársaság választójogi rendszerének sajátosságaira és ezeknek a köztársaság bukásában játszott szerepére gondolok,⁵ hanem azokra a társadalomlélektani folyamatokra, amelyek ezt a bukást megelőzték, ld. Haslam–Reicher (2007). Eszerint a vélt vagy valós gazdasági kilátástalanság az állam elfogadhatatlanul alacsony hatékonyságára vonatkozó megítéléssel társul. Az állam alacsony hatékonysága szélesebb probléma, mint pusztán gazdasági (azaz arra vonatkozó elvárás, hogy az állam polgárainak jólétet biztosítson, és arra vonatkozó vélemény, hogy ebben nem eléggé sikeres), hanem ezen túlmenően rendet, elfogadható jövőképet, érzelmi azonosulásra alkalmas értékeket sem tud a lakosság jelentős része számára nyújtani. Úgy tűnik, hogy azzal a nézetrel, mely szerint az államnak jólétet kellene teremtenie vagy polgárai számára követendő értékeket kellene felmutatnia, a mai Magyarországon a lakosság jelentős része egyetért. Nem lehet nem észrevenni azt a tényt, hogy a 2010-es parlamenti választások során a leadott listás szavazatoknak legalább 70%-a (a Fidesz–KDNP-re, illetve a Jobbikra leadottak) olyan választási programokat támogatott, amelyek nemcsak az állam által polgárainak biztosított jólétet, hanem követhető, érzelmi azonosulásra alkalmas értékeket is kínált, sőt ezeknek állami eszközökkel való terjesztését is ígérte. Másrészt alig volt olyan szavazat, amely azt a nézetet támogatta volna, hogy a gazdaság fejlődéséért elsősorban a gazdaság szereplői a felelősek vagy azt, hogy az államnak a társadalom értékeivel és normáival kapcsolatban csak annyi a szerepe, hogy örködni kell a létező pluralizmus kereti közötti egyenlő esélyekről. Természetesen ez utóbbi nézetrendszer teljes bukását a 2010-es választásokon nem függetleníthetjük attól a sikertelenségtől, sőt visszaélésektől, amelyeket ennek nevében az elmúlt években a lakosság tapasztalt vagy tapasztalni vélt. Egy ilyen helyzetben megnő az igény az állam erősebb gazdasági beavatkozására, sőt arra, hogy az állam – a politikai kommunikáció alapvető szabályainak megfelelően – nem meghatározott források felhasználásával támogassa a gazdasági élet bizonyos szerep-

⁵ Érdekes módon e veszélyeknek az elkerülése már a rendszerváltás korai szakaszában is világosan megfogalmazott cél volt, ld. erről Bayer József (2006) írását.

lőit, nevezze meg a társadalom tagjai által követendő normákat és ígérje meg, hogy ezeknek betartását hatalmi eszközökkel ki is kényszeríti. Ráadásul minél gyorsabban, minél radikálisabban hajtja végre ezeket a lépéseket, annál jobb. Ennek a választói követelésnek a megjelenése nemcsak elméleti lehetőség vagy történelmi analógia, hanem a választáson sikeresnek bizonyuló politikai programok explicit tételei által bizonyított tény. Ugyanakkor a Jobbik programjának és tevékenységének minden, az 1930-as évek Németországnak nemzeti szocialista, azaz náci pártjához való hasonlósága ellenére sem gondolom, hogy Magyarország elkövetkező tíz éve bármilyen értelemben is hasonló lenne a Weimari Köztársaság bukása utáni időszakhoz, azaz az analógiának a fenti igények megjelenésével és viszonylagos választási sikerével vége is van.

Eredményeink alapján az a hipotézis fogalmazható meg, hogy a Jobbik szavazóinak radikalizmusa nem gazdasági, hanem ideológiai okokból származik. Zavarja őket az értékek pluralizmusa, a rend (törvények betartása) és a „rend” (érték-hegemónia, sőt -kizárólagosság) hiánya. Ennek a helyzetnek a felszámolása a Jobbik választási programjának leghangsúlyosabb eleme. A gazdasági követelések nem a gazdaságpolitika fontosságából, hanem az ideológia mindenre kiterjedő voltából következnek. A weimarizálódásnak olyan változatával állunk szemben, amely nem gazdasági elégedetlenséghez kreál ideológiai keretet, hanem ideológiai indíttatását gazdasági célokkal is kiegészíti.

Hipotézisünk szerint tehát a Jobbik szavazói elsősorban ideológiai, érték-választási okok miatt támogatják ezt a pártot. Tóth és Grajeczjár (2009) is említi, hogy a társadalmi változások körülményei között a radikális jobboldal üzenetei a sikeres munkavállalók számára is – és nem csak a veszteseknek – fontosak lehetnek. Az autoriter személyiségű választóknak a szélsőjobboldali politikai mozgalmakhoz és ideológiákhoz való vonzódása Adorno és szerzőtársainak munkája (1950) óta a társadalomlélektan közismert tétele. Ugyanakkor a közelmúlt történelmének bizonyos eseményei alkalmasak voltak arra, hogy felszítsák és összeszervezzék ezeket az igényeket.

Magyarország elmúlt négy évét két, ebből a szempontból releváns tendencia jellemezte. Egyrészt az MSZP (és az SZDSZ) sikertelen kormányzása és tétova kommunikációja nem volt alkalmas arra, hogy az ezt kereső emberek számára külső, de egyúttal érzelmi azonosulásra (önmaguk alávetésére) alkalmas autoritást mutassanak. Másrészt a Fidesz kizárólag az akkor még egyetlen ellenfelének gondolt MSZP teljes politikai megsemmisítését célzó kommunikációjának tartalma és stílusa az érzelmi alapú politizálást reális lehetőségként bemutatva felkorbácsolta az arra vonatkozó igényt. A külső autoritás teljes érzelmi alapú elfogadásának igénye mindig is jelen volt a

lakosság egyes rétegeiben, ami az elmúlt négy évben a hiány és a szítás együttes eredményeként megerősödött.

A teljes érzelmi azonosulásra vonatkozó igényeket kiszolgálni, illetve felhasználni szándékozó politizálás mindig is szélsőséges. A kompromisszumok mérlegelést, egymásnak ellentmondó szempontok létének felismerését és azok jogosságának elfogadását kívánják meg. A világtkép összetett, sokak számára zavarosnak tűnően bonyolult. A külső azonosulási pontot és kontrollt kereső személyiség számára nem adja meg a keresett biztonságot. Erre csak egy szélsőséges és egyúttal leegyszerűsítő eszmerendszer alkalmas.

Az adott helyzetben ilyen gondolkodás és fenntartások nélküli érzelmi azonosulásra képes politikát csak a szélsőjobb volt képes felmutatni. Ennek egyik oka, hogy a magát baloldalinak nevező kormánypárt az elmúlt nyolc évben nem volt képes kellően leegyszerűsítő médiapolitizálást folytatni (még ha Gyurcsány Ferenc politikai színrelépésével kapcsolatban voltak is ilyen várakozások), a magát jobboldalinak nevező ellenzéki párt pedig (a 2008-as népszavazáson elért, gazdasági hatású, de szintén kizárólag érzelmi alapú győzelme kivételével) szinte kizárólag érzelmi hatásokat tudott és igyekezett elérni. A másik ok az, hogy míg a baloldali eszmerendszer fő tételei és érték-választásai kevésbé Magyarország-specifikusak (sőt, minél szélsőségesebb baloldali ideológiákat vizsgálunk meg, annál kevésbé azok), addig a jobboldali ideológiáknak létezik Magyarország-specifikus változatuk (és minél szélsőségesebb jobboldali ideológiákat nézünk, azok annál inkább ilyenek). Ez óriási előny, mert a külső kontrollt és azonosulási pontot kereső közönségnek – amelynek jelentős része természetesen ezt nem látja saját magáról, sőt éppen internalizálja a külső kontrollt, azaz tagadja ennek meglétét – ez az ideológia azt állíthatja magáról, hogy nem külső kontrollt jelent, éppen ellenkezőleg: a „legbelső”, „legfontosabb” önazonossági elemet, ti. a „magyarság” megfogalmazását.

Így lesz központi eleme – legalábbis a felszínen, a retorikában – a Jobbik eszmerendszerének a magyarságnak egy bizonyos értelmezése. Sokan leírták már – a Jobbik megszületése előtt is – ennek a nem nyugatias nemzettudatnak a jellemzőit: faji alapú definíció és kirekesztés, múltba révedés, mitológia-gyártás, egy civilizáció előtti vérségi alapú „nép” idealizálása (lásd pl. Snyder 2003).

A Jobbik politikáját illető fő kritikai vonulat jelenleg a párt nézeteinek szélsőségességére vonatkozik. A fő probléma szerintem nem ez. A Jobbik politikája tökéletesen alkalmas arra, hogy választóinak melegegedettséget szerezzen, és hogy az általuk igazságnak gondolt tételket könnyörtelenül képviselje. És ne feledjük, minél szélsőségesebb egy párt, annál inkább képes erre. A fő baj az, hogy a Jobbik politikája teljes mértékben alkalmatlan az

ország valódi helyzetének javítására. A Jobbik politikája nem alkalmas az ország régióin belüli bizonyos mértékű lemaradásának⁶ csökkentésére, hiszen a Jobbik a régió országaitól még nagyobb elkülönülést szeretne. Nem alkalmas továbbá az országon belüli leszakadó rétegek problémájának kezelésére, hiszen a Jobbik ezt a problémát nagyrészt etnicizálja és nem megoldani, hanem felszámolni szeretné. Általában nem alkalmas az országban mutatkozó modernizációs-globalizációs deficit kezelésére, hiszen a Jobbik ezeket a folyamatokat legszívesebben megállítaná az országhatárnál, sőt az országon belül vissza is fordítaná azokat. Végül pedig a Jobbik politikája kirekesztő és kizárólagosságot követelő jellege miatt nem alkalmas az ország lakói közötti együttműködés javítására, ami pedig az összes gazdasági, érzelmi, ideológiai probléma és feszültség megoldásának vagy enyhítésének elengedhetetlen feltétele lenne.

IRODALOM

- Adorno, T. W. – Frenkel-Brunswick, E. – Levinson, D. J. 1950: *The Authoritarian Personality*. New York: Norton.
- Bayer J. 2006: Választások Magyarországon, 1990–2006. *História*, 2006/04.
- Bálint D. – Lenthár B. 2010: Egyetem és politika, avagy kampány a campuson. Pécsi Bölcsész, 2010. március 22. http://www.pecsibolcsesz.hu/hirek/egyetem_es_politika_avagy_kampany_a_campuson (Letöltés dátuma: 2010. július 2.)
- Bryant, Ch. 2010: Hungarian poll results worry investors. *Financial Times*, 2010. április 13. <http://www.ft.com/cms/s/0/5bc931f8-4675-11df-9713-00144feab49a.html> (Letöltés dátuma: 2010. július 2.)
- Ferge Zs. 1996: A rendszerváltás nyertesei és vesztesei. In: Andorka R. – Kolosi T. – Tóth I. Gy. szerk. 1996: *Társadalmi riport 1996*. Budapest: TÁRKI–Századvég, 414–443. p.
- Haslam, S. A. – Reicher, S. 2007: Beyond the Banality of Evil: Three Dynamics of an Interactionist Social Psychology. *Personality and Social Psychology Bulletin* 2007/33, 615–622. p.
- Kolosi T. – Tóth I. Gy. 2008: A rendszerváltás nyertesei és vesztesei – generációs oldalnézetből. Tíz állítás a gazdasági átalakulás társadalmi hatásairól. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. szerk. 2008: *Társadalmi riport 2008*. Budapest: TÁRKI, 15–45. p.
- LeBor, A. 2009: Jobbik: Meet the BNP's fascist friends in Hungary. *The Times*, 2009. június 9., <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/politics/article6457752.ece> (Letöltés dátuma: 2010. július 2.)
- OVI 2009: Országos Választási Iroda 2009: Az Európai Parlament tagjainak választása. http://www.eu-parlament.hu/hu/ep2009/7/7_0_index.html (Letöltés dátuma: 2010. július 2.)
- OVI 2010: Országos Választási Iroda 2010: A pártok területi listáinak eredményei országos összesítésben, http://www.eu-parlament.hu/hu/parval2010/354/354_0_index.html (Letöltés dátuma: 2010. július 2.)

⁶ A lemaradás nemcsak gazdasági szempontból, de a lakosság értékviselkedésének szintjén is megmutatkozik, lásd a TÁRKI-nak a magyar társadalom értékviselkedésére vonatkozó kutatását (TÁRKI 2009).

- Snyder, L. L. 2003: The New Nationalism. New Brunswick: Transaction Publishers.
- TÁRKI 2009: A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei. <http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/publikacio.html> (Letöltés dátuma: 2010. július 2.)
- TÁRKI 2010a: Pártok támogatottságának alakulása a biztos szavazó pártválasztók körében. http://www.tarki.hu/hu/research/elect/gppref_table_03.html (Letöltés dátuma: 2010. július 2.)
- TÁRKI 2010b: Négypárti parlament várható. <http://www.tarki.hu/hu/news/2010/kitekint/20100407.html> (Letöltés dátuma: 2010. július 2.)
- TÁRKI 2010c: Pártszimpátia: kampánytermék, megszokás, meggyőződés. <http://www.tarki.hu/hu/news/2010/kitekint/20100505.html> (Letöltés dátuma: 2010. július 2.)
- Tóth A. – Grajczjár I. 2009: Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi-gazdasági átalakulások, vagy válságok idején? Politikatudományi Szemle, 18. évf. 3. sz., 7–29. p.